

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม และเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม โดยผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research Method) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาจากเอกสารและสื่อ เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม เป็นการเบื้องต้น

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกกรณีศึกษา จำนวน 6 ท่าน จาก 5 ภาค ตามลำดับได้แก่ ภาคตะวันออก ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และ ภาคเหนือ โดยศึกษาจากครูภูมิปัญญาไทย 6 ท่าน จำแนกตามจังหวัด ดังนี้

1. ครูวิบูลย์ เข้มเฉลิม : วนเกษตร จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. ครูเสวก มาลาพงษ์ : เกษตรผสมผสาน จังหวัดกาญจนบุรี
3. ครูบาคำเดื่อง ภาษี : เกษตรธรรมชาติ จังหวัดบุรีรัมย์
4. ครูบาทุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ : การปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม จังหวัดบุรีรัมย์
5. ครูเคียง คงแก้ว : เกษตรยั่งยืน จังหวัดพัทลุง
6. ครูชูศักดิ์ หาดพรหม : เกษตรผสมผสาน จังหวัดน่าน

หลังจากนั้นได้เก็บรวบรวมข้อมูล ของ 6 กรณีศึกษา โดยได้ศึกษาเอกสารที่มีในพื้นที่ที่ศึกษา เก็บข้อมูลจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม และ ผู้รับการถ่ายทอดจากครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม จากครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม จำนวน 6 กรณีศึกษา และทำการตรวจสอบด้วยการสนทนากลุ่ม(Focus Group Discussion)จากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน แล้วพัฒนาเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

สรุปผลการวิจัย

1. องค์ประกอบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้าน

เกษตรกรรม

1.1. ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

1.1.1 ภูมิหลังและลักษณะส่วนบุคคลของครูภูมิปัญญาไทยด้าน

เกษตรกรรม

ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม เป็นผู้ผ่านประสบการณ์จากการเผชิญปัญหาต่างๆ ในการทำการเกษตร และได้อาศัยความมานะอุตสาหะ ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก มีความเป็นนักคิดและนักปฏิบัติ สามารถเอาชนะปัญหาอุปสรรคต่างๆ ได้เป็นผลสำเร็จ สร้างรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างมั่นคง และได้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคม โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ผู้สนใจ ทั้งที่เป็นชาวบ้านในและนอกพื้นที่ องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนชาวต่างประเทศ จนเป็นที่ยอมรับและได้รับความศรัทธาเลื่อมใสโดยทั่วไป

1.1.2 ลักษณะองค์ความรู้ที่ถ่ายทอด

องค์ความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากการประสบปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม เช่น การขาดทุนอย่างสิ้นเนื้อประดาตัว การเป็นหนี้สินจนต้องขายที่ดินทำกินจนเกือบหมดสิ้น การได้รับอันตรายจากสารพิษที่ใช้ในการเกษตรจนเกือบเสียชีวิต สภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการทำการเกษตรเช่น น้ำแล้ง ดินเสื่อมสภาพ แมลงศัตรูพืชรบกวน ต้นทุนทางการเกษตรสูงจนไม่มีกำไร และปัญหาต่างๆ อีกมากมาย แต่ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมสามารถเอาชนะปัญหาอุปสรรค แก้ไขจนประสบผลสำเร็จ ได้พัฒนาองค์ความรู้มากขึ้นตามลำดับ ศึกษาเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งจากสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ บุคคลทั่วไปและผู้มารับการถ่ายทอด ทำให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาสากล นำไปปรับประยุกต์ใช้เชื่อมโยงองค์ความรู้ที่ได้รับกับสภาพชีวิตได้อย่างกลมกลืน

องค์ความรู้ที่ถ่ายทอด ครูภูมิปัญญาไทยทั้ง 6 ท่าน เห็นสอดคล้องกันว่าประชาชนควรทำการเกษตรแบบเกษตรกรรมทางเลือก (Alternative Agriculture) ซึ่งเป็นการทำการเกษตรที่ปฏิเสธการนำสารพิษและสารเคมีมาใช้ในการเกษตร คำนึงถึงสภาพแวดล้อมของธรรมชาติเป็นหลัก การบำรุงพืชและบำรุงดินด้วยวิธีธรรมชาติ หรือสารสกัดจากธรรมชาติ สามารถการลด

ต้นทุนการผลิต และสร้างความปลอดภัยให้แก่ชีวิตของผู้ผลิตและผู้บริโภค และควรนำแนวคิด เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตประกอบกัน ซึ่งจะเป็นการลดรายจ่ายในการทำ การเกษตรและลดรายจ่ายในการดำรงชีวิตแก่เกษตรกร นอกจากนี้ยังพบว่าเกษตรกรกรรม ทางเลือกยังสามารถสร้างรายได้ ที่มั่นคงแก่เกษตรกรอีกด้วย

การเปลี่ยนแปลงวิถีทำการเกษตรจากเกษตรแผนใหม่มาเป็นเกษตรกรรมทางเลือก ต้องค่อยๆถอนตัวออกจากวงจรธุรกิจเกษตรที่เน้นการขายเพื่อสร้างรายได้เป็นหลักงที่ละน้อย และเพิ่มเนื้อที่ทำเกษตรเพื่อกินเพื่อใช้ ให้มากขึ้นตามลำดับ จนเหลือกินเหลือใช้ แล้วจึงนำไปขาย สร้างรายได้ในขณะที่มีกินมีใช้อย่างอุดมสมบูรณ์ ซึ่งต่างกับเกษตรแผนใหม่ที่ต้องรอการนำ ผลผลิตไปขายแต่ไม่สามารถนำมาบริโภคในแต่ละวันได้ ผลผลิตจากเกษตรเชิงเดี่ยวยังเสี่ยงต่อการ ขาดทุน ที่ถูกกำหนดราคาผลผลิตตามกลไกของตลาด รวมทั้งต้นทุนของปัจจัยนำเข้าเช่น เมล็ด พันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง สารเคมีต่างๆที่ใช้การเกษตร ที่เกษตรกรไม่สามารถควบคุมราคาได้

องค์ความรู้ที่ถ่ายทอดของครุภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม นอกจากจะถ่ายทอด เกี่ยวกับความรู้ทางการเกษตรแล้ว ยังเน้นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในการ ดำเนินชีวิต และการทำการเกษตร เพื่อให้เกิดสังคมเป็นสุข ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน

1.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ของครุภูมิปัญญาไทย

ครุภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม เป็นผู้ที่มีมิติทางสังคม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ ส่วนตน มีความต้องการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เพื่อช่วยเหลือ ชาวบ้าน และประชาชนทั่วไป ให้มีความรู้ ความคิด และความสามารถ เอาชนะปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น ครุภูมิปัญญาไทยด้าน เกษตรกรรม ทุ่มเททั้งความรู้ความคิด ความสามารถ เวลา ความตั้งใจอย่างมากไม่เห็นแก่เหน็ด เหนื่อย มีความแน่วแน่ที่จะช่วยเหลือประชาชนเป็นหลัก ถึงแม้จะไม่ได้รับการช่วยเหลือหรือ สนับสนุนจากภาครัฐเลยก็ตาม เป็นอุดมการณ์ที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจของครุภูมิปัญญาไทยด้าน เกษตรกรรมทุกท่าน

1.2 ลักษณะผู้รับการถ่ายทอด

ผู้รับการถ่ายทอดจากครุภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ ทำการเกษตรแต่ประสบปัญหาต่าง ๆ นานา มีความต้องการรับความรู้และฝึกปฏิบัติให้มี ความสามารถในการทำการเกษตร ลดต้นทุนในการทำเกษตรกรรม ลดรายจ่ายในการซื้อสินค้า เกษตรในการบริโภค และสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวอย่างมั่นคงแต่ไม่มากนักในระยะแรกๆ เนื่องจากเน้นเพื่อการบริโภคเองที่เหลือจึงขาย นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานภาครัฐได้ขอความ

ช่วยเหลือจากครุภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ในการกำหนดแนวนโยบายของหน่วยงานภาครัฐ ที่ทำงานเกี่ยวข้อง เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หรือเพื่ออบรม ประชาชนเพื่อความมั่นคงในธุรกิจเช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธ.ก.ส.) ผลจากการรับการถ่ายทอดความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมพบว่า ผู้รับการถ่ายทอดได้นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สร้างรายได้และลดมลภาวะจากสารพิษที่เคยใช้อย่างมาก

2. การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครุภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

ผลการศึกษาการถ่ายทอดความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ที่ได้รับการตรวจสอบและพัฒนาแล้ว สรุปเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ประมวลปัญหาและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด

การประมวลปัญหาและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด ทำให้กลุ่มผู้รับการถ่ายทอดได้ทราบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรร่วมกัน ได้รับทราบความต้องการที่จะเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน การประมวลทำให้ทราบระดับมากน้อย หรือความรุนแรงของปัญหา และระดับความต้องการเรียนรู้ในเนื้อหาทางการเกษตรว่าต้องการเรียนรู้เรื่องใดมากที่สุด และความ ต้องการเรียนรู้ระดับรองลงมาตามลำดับ

ขั้นตอนที่ 2. การปรับเปลี่ยนวิธีคิด

การปรับเปลี่ยนวิธีคิดของผู้รับการถ่ายทอด โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับเกษตรแผนใหม่และเกษตรกรรมทางเลือกกับผู้เข้ารับการถ่ายทอด ได้ตระหนักถึงผลดี ผลเสีย ของเกษตรแผนใหม่และเกษตรกรรมทางเลือก(Alternative Agricultures) ในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการคิดเพื่อแก้ปัญหา ไม่ถูกครอบงำทางความคิด ถูกท้าทายให้คิด โดยใช้ข้อมูลจากประชาชนที่เป็นผู้รับการถ่ายทอดมาเป็นข้อมูลในการคิดวิเคราะห์ เป็นการใช้ความรู้สัญกึ่งคิดที่จะวิเคราะห์ใคร่ครวญและแสวงหารากเหง้าที่มาของปัญหา พิจารณาทางเลือกและคำตอบต่างๆเพื่อจะได้ตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำ การมีอิสระภาพและการตัดสินใจกำหนดชะตาชีวิตตนเอง

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาหลักสูตร

ครุภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมและผู้รับการถ่ายทอดจะร่วมวางแผน และคัดเลือกเนื้อหา ความรู้และประสบการณ์ที่เหมาะสม เช่น กำหนดสถานที่เรียนรู้และฝึกปฏิบัติ ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ กำหนดระยะเวลา เพื่อให้ตรงกับความต้องการ ความสะดวก และความเหมาะสม ในการรับการถ่ายทอด อาจให้ความรู้ในลักษณะของการฝึกอบรมระยะสั้น การ

สาริต การบรรยาย การศึกษาดูงาน การฝึกปฏิบัติ อภิปรายซักถาม หรือ การศึกษาเรียนรู้ตาม อรรถาศัย ซึ่งครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมอาจเตรียมข้อมูลไว้ล่วงหน้าให้พร้อมก่อนเพื่อความ สะดวกรวดเร็วในการวางแผนร่วมกัน เช่น ความพร้อมของเครือข่ายแต่ละคนที่จะไปศึกษาดูงาน และฝึกปฏิบัติกับช่วงระยะเวลาที่ผู้รับการถ่ายทอดต้องการ

ขั้นตอนที่ 4 การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์

การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ เป็นขั้นตอนที่ต้องอาศัยครูภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม หรือผู้มีความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ในการเกษตรสูง มาเป็นผู้ถ่ายทอด ให้ความรู้แก่เกษตรกร โดยการบรรยายและการเล่าเรื่องของผู้ถ่ายทอดได้ประสบมา ดังนั้น ผู้ ถ่ายทอดจะต้องเป็นผู้มีความน่าเชื่อถือ เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป สามารถให้ความรู้ได้อย่างชัดเจน ตรงตามวัตถุประสงค์และความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด ซึ่งในขั้นตอนนี้ควรนำสื่อต่างๆมาใช้ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ที่ช่วยให้ผู้รับการถ่ายทอดสามารถเข้าใจได้ ง่ายยิ่งขึ้น ได้ชมภาพและได้ยินเสียงจากสื่อที่นำเสนอ ซึ่งสื่อดังกล่าวอาจแจกจ่ายให้ผู้รับการ ถ่ายทอดได้นำกลับไปศึกษาเพิ่มเติมได้

ขั้นตอนที่ 5 การฝึกปฏิบัติและศึกษาดูงาน

หลังจากที่ผู้เรียนได้รับทราบแนวคิดและฝึกปฏิบัติจากการถ่ายทอดความรู้และ ประสบการณ์โดยครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมแล้ว ขั้นต่อไปผู้รับการถ่ายทอดจะได้ศึกษาดู งานจากการทำเกษตรกรรมทางเลือกที่ประสบผลสำเร็จจากผู้ที่มีความตั้งใจจริง และพร้อมอุทิศ ความรู้แก่คนทั่วไป รวมทั้งการฝึกปฏิบัติเพื่อให้ผู้มาศึกษาดูงานสามารถกลับไปทำได้จริง

ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมและทีมงาน มีความละเอียดอ่อนในการ ถ่ายทอดความรู้ มีความรับผิดชอบในการทำงานด้วยจิตวิญญาณที่มีใจเพียงเพื่อให้พันธะหน้าที่ ของตน คุณลักษณะดังกล่าว ไม่สามารถพบเห็นได้ในระบบราชการทั่วไป ความต้องการถ่ายทอด ความรู้ให้เกษตรกรผู้อยู่ในภาวะเดือดร้อนซึ่งเป็นการทำทนาย และเร่งเร้าให้ครูภูมิปัญญาไทยด้าน เกษตรกรรมและทีมงานต้องให้ความพยายามและภูมิปัญญาให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกร

ขั้นตอนที่ 6 ประเมินผลการนำไปปฏิบัติ

เป็นขั้นตอนที่ติดตามความก้าวหน้าของผู้รับการถ่ายทอดว่าสามารถนำความรู้ไป ใช้ในการพัฒนาเกษตรกรรมได้มากน้อยเพียงไร การติดตามประเมินผลนี้จะเน้นการให้กำลังใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล การกระชับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมรับการถ่ายทอดและครูภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม และเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสมกับพื้นที่ของผู้รับการถ่ายทอดแต่ละราย

อีกด้วย การประเมินผลสามารถพิจารณาจากความรู้ความเข้าใจของผู้รับการถ่ายทอดในการทำแปลงเกษตร และ ความสามารถในการปฏิบัติได้จริงของผู้รับการถ่ายทอด และผลงานที่ปรากฏในแปลงเกษตร โดย การประเมินร่วมกันของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมและผู้ร่วมรับการถ่ายทอดที่ได้ไปเยี่ยมเยือน

อภิปรายผล

1. ความสอดคล้องของผลการวิจัยกับแนวคิด ทฤษฎีที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ และพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

จากการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม พบว่า มี 6 ขั้นตอน เมื่อพิจารณาความสอดคล้องของผลการวิจัยกับแนวคิด ทฤษฎีที่นำมาใช้ พบว่า ทฤษฎี การสร้างความรู้(Constructivism) สอดคล้อง 1 ขั้นตอน กระบวนการเรียนการสอนตามแนวคิดแบบไทย (The Thai Mode of Instruction) สอดคล้อง 2 ขั้นตอน แนวคิดมโนธรรมสำนึก (Conscientization) สอดคล้อง 2 ขั้นตอน ทฤษฎีการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้(Transformative Learning Theory) สอดคล้อง 6 ขั้นตอน แนวคิด “คิดเป็น(Khit pen) ” สอดคล้อง 3 ขั้นตอน และ ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่(Andragogy) สอดคล้อง 6 ขั้นตอน ความสอดคล้องของแนวคิด ทฤษฎีที่นำมาใช้ กับขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม แสดงรายละเอียด ดังนี้

1.1 ทฤษฎีการสร้างความรู้(Constructivism)

หลักการของทฤษฎีการสร้างความรู้(Constructivism) ซึ่งเน้น ความรู้เดิมที่ผู้เรียนมีอยู่ การสร้างความขัดแย้งทางปัญญา การมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนๆ และ กิจกรรมไตร่ตรอง สอดคล้องกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมใน ขั้นตอนที่ 4 คือ การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์

ผู้รับการถ่ายทอดเป็นเกษตรกรที่มีความรู้ในการทำการเกษตร ความรู้เดิมจะเข้ามา มีบทบาทกับการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นใหม่จากการได้รับองค์ความรู้และประสบการณ์ที่ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมถ่ายทอดให้ ส่วนความขัดแย้งทางปัญญา(Cognitive Conflict)ที่เป็นความรู้เดิม รวมทั้งความเชื่อของผู้รับการถ่ายทอด อาจขัดแย้งกับ สิ่งที่ได้เรียนรู้ใหม่ ซึ่งจะทำให้เกิด มีความ

อยากรู้อยากเห็น(Curiosity) และ การไตร่ตรอง(Reflective Activity) ผลที่ตามมาคือ ทำให้เกิดความรู้ใหม่

1.2 กระบวนการเรียนการสอนตามแนวคิดแบบไทย (The Thai Mode of Instruction)

กระบวนการเรียนการสอนตามแนวคิดแบบไทย (The Thai Mode of Instruction) มีความสอดคล้องกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมในขั้นตอนที่ 4 และ ขั้นตอนที่ 5 คือ

ขั้นตอนที่ 4 การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์

ขั้นตอนที่ 5 การฝึกปฏิบัติและศึกษาดูงาน

กระบวนการเรียนการสอนตามแนวคิดแบบไทย เน้นในเรื่อง การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ เช่น อริยสัจสี่ การแสวงหาความรู้ การคิดวิเคราะห์ ความรับผิดชอบต่อสังคม และการฝึกปฏิบัติจริง หลักการทั้งหมดสอดคล้องกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

1.3 แนวคิดเรื่องมโนธรรมสำนึก (Conscientization)

แนวคิดเรื่องมโนธรรมสำนึก มีความสอดคล้องกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมในขั้นตอนที่ 1 และ ขั้นตอนที่ 2 คือ

ขั้นตอนที่ 1. การประมวลปัญหาและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด

ขั้นตอนที่ 2. การปรับเปลี่ยนวิธีคิด

แนวคิดมโนธรรมสำนึก (Conscientization) จะใช้วิธีการพูดคุยหรือสนทนา (Dialogue) แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน โดย จะตั้งปัญหาในสังคมเกษตรเข้ามาขบคิดระหว่างผู้เรียนและผู้สอน หรือระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง ผู้เรียนจะต้องรู้จักคิดด้วยตนเองและแสดงความคิดเห็นออกมาอย่างไม่ยึดยึดความคิดเห็นให้กัน ซึ่งทำให้เกิดการศึกษอย่างเสรี ไม่เป็นการกดขี่ทางความคิด ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ

1. การเข้ารหัส (Codification) เป็นขั้นเสนอสถานการณ์ที่เป็นจริงให้แก่ผู้เรียน สำหรับผู้เรียนได้สังเกต ถอดความ แปลความหมาย โดยสถานการณ์นั้นต้องมีลักษณะขัดแย้ง (Contradiction) ซึ่งสอดคล้องกับการยกปัญหาที่เกษตรกรประสบอยู่ เช่น การกวดราคาสินค้า

เกษตรจนเกษตรกรไม่มีผลกำไร ปัญหาจากผลผลิตทางการเกษตรลดลง และ ปัญหาจากดินเสื่อมสภาพ เป็นต้น

2. การถอดรหัส (Decoding) เป็นการถอดความหมายจากสถานการณ์โดยการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างครูกับผู้เรียน และระหว่างผู้เรียนด้วยกัน มีการวิพากษ์วิจารณ์ จนเห็นประจักษ์ในความเป็นจริง ซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์ที่ ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมได้ให้ผู้เข้ารับการถ่ายทอดได้นำปัญหาที่ประสบมาวิเคราะห์ ช่วยกันหาสาเหตุที่เกษตรกรกำลังเผชิญอยู่

3. ขยายความ ไปสู่เรื่องเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้รับการถ่ายทอด

การปรับเปลี่ยนวิธีคิดของครูภูมิปัญญาไทยจึงสอดคล้องกับการทำให้ผู้รับการถ่ายทอด มีโอกาสคิดด้วยตนเอง มีการนำปัญหาของตนและสังคมมาขบคิด สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในปัญหา จนเกิดความตระหนักในปัญหาเกษตรกรรมแผนใหม่ที่เขาประสบอยู่

1.4 ทฤษฎีการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้ (Transformative Learning)

ในการถ่ายทอดความรู้ในชนบท ผู้ถ่ายทอดได้คำนึงถึงประสบการณ์ของผู้รับการถ่ายทอด ซึ่งผู้ถ่ายทอดจะสอบถามพื้นเพ ความรู้ ประสบการณ์ของผู้รับการถ่ายทอด เพื่อเป็นฐานในการต่อยอดหรือการเติมความรู้ รวมทั้งเพื่อการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อของผู้รับการถ่ายทอด มีความสอดคล้องกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมใน 6 ขั้นตอนคือ การประมวลปัญหาและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด การปรับเปลี่ยนวิธีคิด การพัฒนาหลักสูตร การกำหนดสถานที่เรียนรู้และฝึกปฏิบัติ การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ และการประเมินผลการนำไปปฏิบัติ

กระบวนการเรียนรู้ตามทฤษฎีการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้ของ Mezirow (1991) ประกอบด้วยขั้นตอน 10 ขั้นตอน มีความสอดคล้องกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมใน 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ของทฤษฎีการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้ คือ บุคคลประสบปัญหาสอดคล้องกับ ขั้นตอนของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมในขั้นตอนที่ 1 คือ การประมวลปัญหาและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด กล่าวคือ ผู้เข้ารับการถ่ายทอดความรู้จากครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ต้องการนำองค์ความรู้จากท่านไปปฏิบัติ ประยุกต์ใช้ และแก้ปัญหาที่พบจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งการเดินทาง

มารับการถ่ายทอดจะมีลักษณะของการรวมกลุ่มเพื่อมารับองค์ความรู้จากครูภูมิปัญญาไทย และ มาเป็นรายบุคคลที่ต้องการนำความรู้ไปแก้ปัญหาคะเทาะเร่งด่วน

ขั้นตอนที่ 2 - 5 ของทฤษฎีการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้ คือ ตรวจสอบตนเอง ประเมินตนเองในสิ่งที่ตนเองเชื่อ คิด และการกระทำของตน หรือร่วมกัน และวิพากษ์วิจารณ์ในประสบการณ์ที่เหมือนกัน และ ค้นหาทางเลือกการแก้ไขปัญหาของตน สอดคล้องกับ ขั้นตอนของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมในขั้นตอนที่ 2 คือ การปรับเปลี่ยนวิธีคิด กล่าวคือ ผู้รับการถ่ายทอดจากหรือร่วมกัน โดยนำข้อมูลความรู้และประสบการณ์จากผู้รับการถ่ายทอดแต่ละคน มาร่วมพิจารณา ถึงการประกอบอาชีพในแนวทางเกษตรแผนใหม่ กับ เกษตรกรรมทางเลือก ว่าแนวทางใดก่อให้เกิดผลดีต่อตนเองและครอบครัว ต่อสภาพแวดล้อมและสังคม ได้ดีกว่ากัน

ขั้นตอนที่ 6-7 ของทฤษฎีการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้ คือ วางแผนเพื่อการดำเนินการและการจัดหางองค์ความรู้ต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาและแก้ไข้ปัญหา สอดคล้องกับขั้นตอนของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมในขั้นตอนที่ 3-5 คือ การพัฒนาโครงการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรกรรม การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ และการฝึกปฏิบัติและศึกษาคูงานในขั้นตอนนี้ ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมจะ กำหนดองค์ความรู้ที่จะถ่ายทอดให้สนองต่อความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การอบรมระยะสั้น การสาธิต การบรรยาย การศึกษาคูงาน การฝึกปฏิบัติ การอภิปรายซักถาม และ การเรียนตามอัธยาศัย เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 8 ของทฤษฎีการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้ คือ ปฏิบัติตามแผนและประเมินผล สอดคล้องกับขั้นตอนของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมในขั้นตอนที่ 6 คือการประเมินผลการนำไปปฏิบัติ การประเมินของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม จะประเมินจากความสามารถในการปฏิบัติได้จริง อาจใช้สัญญาใจ หรือการรับปากว่าจะกลับไปทำอะไรบ้างซึ่งจะได้รับการประเมินจากผู้ถ่ายทอดและผู้ร่วมรับการถ่ายทอด นอกจากนี้ยังมีการให้ความช่วยเหลือและปรับปรุงแก้ไขการเกษตรร่วมกัน

ส่วนขั้นตอนที่ 9 และ 10 ของทฤษฎีการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้ คือ สร้างความเชื่อมั่นในตนเองและในแนวทางปฏิบัติใหม่ของตน และ เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่ความเชื่อ ความคิดใหม่ และพฤติกรรมใหม่ เป็นขั้นตอนที่ ไม่ใช่กิจกรรมที่ครูภูมิปัญญาต้องทำ เป็นขั้นตอนที่จะเป็นผลสืบเนื่อง จากกระบวนการถ่ายทอด ซึ่งจะขึ้นอยู่กับผู้รับการถ่ายทอดว่าสามารถนำไปปฏิบัติแล้วเกิดผลกระทบประการใด

1.5 แนวคิดเรื่อง คิดเป็น (Khit pen)

แนวคิดเรื่อง “คิดเป็น” มีความสอดคล้องกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครู ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมในขั้นตอนที่ 1, 3 และ 6 คือ

ขั้นตอนที่ 1 ประมวลปัญหาและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด และ ขั้นตอนที่ 2. การปรับเปลี่ยนวิธีคิด เป็นการใช้ข้อมูล 3 ประเภท ได้แก่ ข้อมูลประเภทตนเอง (Information on Self) ข้อมูลประเภทสังคมและสิ่งแวดล้อม (Information on Society and และ ข้อมูลประเภทวิชาการ เพื่อตระหนักในปัญหา พิจารณาว่าตนควรทำเกษตรเชิงเดี่ยว หรือ เกษตรกรรมทางเลือก

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาโครงการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรกรรม เป็นการแสวงหาแนวทางเพื่อแก้ปัญหาพร้อมกับ ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

ขั้นตอนที่ 6 ประเมินผลการนำไปปฏิบัติ ผู้รับการถ่ายทอดจะต้องประเมินผลจากการตัดสินใจ และการปฏิบัติตามแนวทางเกษตรที่ตนเลือก

1.6 ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogy)

ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogy) มีความสอดคล้องกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ในขั้นตอนที่ 1, 3, 4 และ 5 คือ

ขั้นตอนที่ 1 ประมวลปัญหาและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ คือ มีการถ่ายทอดตามที่ผู้เรียนต้องการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาโครงการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเกษตรกรรม สอดคล้องกับ ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ คือ ผู้รับการถ่ายทอดได้มีโอกาส วางแผนการเรียนรู้ร่วมกันกับครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ทักษะที่ผู้ใหญ่ได้รับจะสามารถนำไปใช้ได้ทันที คือนำไปใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ทำอยู่

ขั้นตอนที่ 4 การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ คือ เกี่ยวโยงกับประสบการณ์ของผู้รับการถ่ายทอด

ขั้นตอนที่ 5 การฝึกปฏิบัติและศึกษาดูงาน สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ คือ ผู้รับการถ่ายทอดได้เรียนรู้การแก้ปัญหาแบบลงมือทำจริง

2 ความสอดคล้องของผลการวิจัยกับแนวคิด ทฤษฎี และผลการวิจัยทั่วไป

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ที่ได้พัฒนาขึ้น มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Yaipuk (1999) ที่ได้ศึกษารูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพของผู้ทรงภูมิปัญญา ทุกภาค ของประเทศไทย จำนวน 14 ท่าน พบว่าผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีความเป็นมา และมีกระบวนการถ่ายทอดที่แตกต่างกัน แต่รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพ มีลักษณะตรงกันกับผลงานวิจัยฉบับนี้ใน 4 ขั้นตอนใหญ่ ๆ คือ ขั้นสร้างความตระหนักในความสำคัญของอาชีพที่ฝึกให้เกิดขึ้นกับผู้รับการถ่ายทอด ร่วมวางแผนการเรียนการสอน สร้างหลักสูตรฝึกปฏิบัติจริง และประเมินผลผู้รับการถ่ายทอด ซึ่งมีความสอดคล้องในแต่ละขั้นตอนอภิปรายได้ดังนี้

1. ขั้นสร้างความตระหนักในความสำคัญของอาชีพที่ฝึกให้เกิดขึ้นกับผู้รับการถ่ายทอด เป็นขั้นตอนที่ สอดคล้องกับ การเปลี่ยนวิธีคิด คือการให้ผู้รับการถ่ายทอดมีอุดมการณ์เชื่อมั่นในแนวทางการประกอบอาชีพของตน แตกต่างกับที่กระบวนการถ่ายทอดของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมมุ่งเน้นให้ผู้รับการถ่ายทอดเปลี่ยนแนวทางการทำเกษตร จากเกษตรแผนใหม่เป็นเกษตรกรรมทางเลือก แต่ก็มีความต้องการสร้างความเชื่อมั่น และทำให้ผู้รับการถ่ายทอดตระหนักในความสำคัญของอาชีพตนเช่นกัน

2. ขั้นร่วมวางแผนการเรียนการสอนและสร้างหลักสูตร มีความสอดคล้องกับ ผลงานวิจัย ขั้นตอนที่ 1 ประมวลปัญหาและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอด ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาหลักสูตร และ ขั้นตอนที่ 4 กำหนดสถานที่เรียนรู้และฝึกปฏิบัติ ทำให้ได้หลักสูตรที่ตรงกับความต้องการของผู้เรียน ทั้งในด้านเนื้อหา ระยะเวลา สถานที่ฝึกอบรม และ ความเหมาะสมของปัจจัยต่างๆ

3. ขั้นฝึกปฏิบัติจริง มีความสอดคล้องกับผลการวิจัยในขั้นตอนที่ 5 การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ ที่ครูภูมิปัญญาไทยจะใช้การสาธิต หรือแสดงวิธีทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้เห็น และให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ทดลองฝึกปฏิบัติจนสามารถทำได้ด้วยตนเอง

4. ขั้นประเมินผล สอดคล้องกับผลการวิจัยในขั้นตอนที่ 6 คือ การประเมินผลการนำไปปฏิบัติ เป็นการตรวจสอบว่าผู้รับการถ่ายทอดมีความรู้ ความสามารถ ถึงขั้นปฏิบัติได้จริง ตามเกณฑ์ของผู้ถ่ายทอดความรู้

นอกจากนี้ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับ กนกวรรณ รุกขชาติ (2541) ที่ได้ศึกษา แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพจากภูมิปัญญาท้องถิ่นใน

ศตวรรษที่ 21 ใน 4 ด้าน คือ ด้านจุดมุ่งหมาย ด้านเนื้อหาและประสบการณ์ ด้านการจัดการเรียนการสอน และด้านการวัดและประเมินผล ด้วยเทคนิคเดลฟาย พบว่า หลักสูตรท้องถิ่นการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพจากภูมิปัญญาชาวบ้านในศตวรรษที่ 21 มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะในการจัดการต่อชีวิตและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาไทยที่มีความสัมพันธ์ต่อชีวิต สังคม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น และจะเป็นหลักสูตรที่ให้องค์กรชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้น ตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ไปจนถึงการประเมินผล เนื้อหาความรู้ จะเป็นเนื้อหาที่มีการเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้เรียน สอดคล้องกับชุมชนอย่างแท้จริง ลักษณะการเรียนการสอนเป็นกิจกรรมการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง บทบาทของผู้สอนจะเป็นผู้นำด้านวิสัยทัศน์ วิธีการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน การเรียนการสอนมีการใช้สื่อที่เป็นของจริง สื่อที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติได้จริง การวัดผลประเมินผลเป็นการประเมินจากการปฏิบัติได้จริง หลังจากเรียนรู้ไปแล้วสามารถนำสิ่งที่เรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับ ภารดี มหาจันทร์ และคณะ (2542) ที่ได้ศึกษาแบบแผนการเรียนรู้ชุมชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในเรื่องของวิธีการถ่ายทอดความรู้ที่เน้นการฝึกปฏิบัติ และ ในเรื่องของเนื้อหาที่เหมาะสมและเอื้อประโยชน์กับผู้รับการถ่ายทอด ซึ่งผลการวิจัยพบว่าการเรียนรู้ของกลุ่มองค์กร หรือผู้นำชาวบ้านมีแบบแผนการเรียนรู้ที่มีวัตถุประสงค์ว่าต้องการเรียนรู้เพื่อดำรงชีพเป็นหลัก การเรียนรู้จึงเริ่มจากการปฏิบัติจริงตามสภาพแวดล้อมและความรู้ที่สะสมมาจากคนรุ่นก่อน เป็นการเรียนรู้ที่ไม่ได้อ้างอิงจากตำราหรือความรู้ทางวิชาการสมัยใหม่ แต่เป็นประสบการณ์โดยตรงของชาวบ้านเอง ในเวลาเดียวกันชุมชนชาวบ้านก็พร้อมที่จะเปิดรับความรู้จากภายนอก ที่เข้ามาในรูปของการอบรม ถ่ายทอดวิธีการ แนวคิดและเทคโนโลยีใหม่ๆ แต่ในท้ายที่สุดชุมชนจะเลือกรับความรู้ที่สามารถประยุกต์และปรับให้เหมาะสมและเอื้อประโยชน์กับชุมชนของเขาให้ได้มากที่สุด

3 ความสอดคล้อง เหมาะสมต่อการนำผลการศึกษาระบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม ไปประยุกต์ใช้

จากการศึกษาวิจัยทั้ง 6 กรณีศึกษา ยืนยันได้ถึง ความสอดคล้องกันของระบบการถ่ายทอดความรู้ของครุภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ทั้ง 5 ภาค จึงมั่นใจได้ว่าระบบการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวสามารถนำไปปรับใช้ ให้ความรู้แก่เกษตรกรได้โดยทั่วไป นอกจากนี้ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรมท่านอื่นๆที่กำลังถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งหน่วยงานที่

กำลังจัดการอบรมหรือถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชน ยังสามารถใช้ผลการวิจัยนี้เป็นแนวทางในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรได้อย่างมั่นใจ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้เห็นการส่งเสริมการเกษตรที่ไม่เหมาะสมก่อให้เกิดปัญหาต่อสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้ควรได้นำไปปรับประยุกต์ใช้ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางการเกษตรแก่ประชาชน ดังนี้

1.1 จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้เห็นว่า การที่รัฐและหน่วยงานต่างๆ ได้ให้การศึกษอบรมกับเกษตรกร โดยเน้นการให้ความรู้เรื่องเทคนิคต่างๆ ที่ใช้ในการทำการเกษตร แต่กลับเป็นการข้ามขั้นตอนของการพัฒนาการเรียนรู้ของเกษตรกร ซึ่งการอยู่รอดของประชาชนในสังคมการเกษตรนั้น ไม่ได้ขาดแคลนเทคนิควิธีการทำเกษตร แต่ขาดแคลนวิธีคิดในการทำเกษตร ซึ่งจะเห็นได้จากกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม แทบทุกท่าน จะเน้นการปรับเปลี่ยนวิธีคิดก่อนการให้ความรู้และประสบการณ์ ควรให้ประชาชนได้ตระหนักถึงผลของการทำเกษตรแผนใหม่หรือเกษตรเชิงเดี่ยวซึ่งเป็นการเกษตรที่เน้นเรื่องจำนวนของผลิต มีการใช้สารเคมีเพื่อเร่งผลผลิตและกำจัดศัตรูพืช ได้ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม มีสารพิษตกค้าง เกิดสภาวะดินเสื่อม ดินแข็งกระด้าง เป็นด่าง มีคุณภาพต่ำ ซึ่งให้ผลตรงข้ามกับเกษตรกรรมทางเลือก(Alternative Agriculture) ที่ไม่ใช้สารเคมีหรือสารพิษใดๆที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพในการทำเกษตร มุ่งเน้นการลดหรือเลิกการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีที่ใช้ในการป้องกันกำจัดศัตรูพืชทุกชนิด ทำให้ลดต้นทุนการผลิตและไม่มีสารพิษตกค้างในผลผลิต แต่อย่างไรก็ดี คงไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะให้ชาวบ้านและประชาชนทั่วไปหันมาประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยยึดแนวเกษตรกรรมทางเลือก(Alternative Agriculture) เพราะมีประชาชนบางส่วนยังคงต้องการที่จะทำการเกษตร เพื่อความร่ำรวยเป็นหลัก

1.2 การส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนทำเกษตรแผนใหม่ หากขาดการดูแลควบคุมที่ดีจะทำให้เกิดการการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ประชาชนในพื้นที่ชนบทได้ไถ่นาไปไถพื้นที่ ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อนำมาปลูกพืชซึ่งเป็นเกษตรเชิงเดี่ยว เช่นข้าวโพด เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จสิ้นจะมีการเผาทำลายเพื่อปลูกใหม่ ส่วนอ้อยมักจะเผาก่อนตัดขายถึงแม้จะทำให้เสียราคาไปบ้างแต่คุ้มกับค่าจ้างคนงานเพราะทำให้ขายผลผลิตได้รวดเร็วกว่าลดค่าจ้างตัดอ้อย

ได้มาก ดังนั้น ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นผิวดินที่สร้างสมมานับพันปีถูกเผาทำลายหลายครั้งหลายครา จุลินทรีย์ที่ช่วยให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ไม่สามารถอยู่ได้ ซึ่งคล้ายคลึงกับการปลูกป่าสักเมื่อถึงหน้าผลัดใบ ต้นสักจะผลัดใบทิ้งแทบทั้งหมด จะเหลือแต่ลำต้น ป่าสักที่เคยเห็นเขียวขจีจะกลับกลายเป็นสีน้ำตาล คือสภาพป่าสักที่มีแต่ต้นสีน้ำตาล และใบไม้ที่กรอบแห้งอยู่ทั่วบริเวณป่าสัก ผู้ปลูกป่าสักจะเผาใบที่ร่วงหล่นมายังโคนต้น โดยมีความเชื่อว่าจะทำให้ต้นสักโตเร็ว ซึ่งการกระทำดังกล่าวทำให้จุลินทรีย์และใบไม้ กิ่งไม้ที่ผุพังอันเป็นประโยชน์ต่อพื้นดินในบริเวณดังกล่าว จึง ถูกทำลายไปด้วย การทำการเกษตรแผนใหม่จึงเป็นการทำลาย ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในขณะที่เดียวกันก็จะส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนทรุดตามไป

ดังนั้น การส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนทำเกษตร ควรต้องระมัดระวังการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะมีผลเสียตามมาอีกมาก มิใช่มุ่งแต่จะเพิ่มปริมาณสินค้าเพื่อการส่งออกเป็นหลัก

1.3 การนำ ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในการพัฒนาความรู้ให้กับประชาชน ทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียนเพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ได้ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยกำหนดไว้ในมาตรา 57 ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา คงต้องคำนึงถึงความพร้อมของเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นการเบื้องต้น เพราะครูผู้สอนส่วนใหญ่ยังไม่มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ครูผู้สอนไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับสภาพภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีในท้องถิ่น ครูผู้สอนมีงานในหน้าที่มากจึงไม่มีเวลาหรือไม่คิดที่จะนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

1.4 รัฐควรสนับสนุน ส่งเสริมให้ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ได้อย่างเต็มศักยภาพ โดยการสนับสนุน บุคลากร เครื่องมือเครื่องใช้ สื่อในการถ่ายทอด และงบประมาณ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อประชาชนเพื่อนำไปพัฒนาการเกษตรและสร้างสังคมที่เป็นสุข ซึ่งจากการศึกษาวิจัยพบว่าครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ต้องลงทุน ลงแรงเอง เพื่อถ่ายทอดความรู้ให้กับประชาชน ซึ่งสามารถถ่ายทอดได้ดี ประชาชนผู้มารับการถ่ายทอด สามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้มาก แต่การถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวกลับไม่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากภาครัฐเท่าที่ควร ซึ่งจากการศึกษาพบว่าในบางครั้งหน่วยงานภาครัฐได้ขอความร่วมมือจากครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ให้กลุ่มบุคคลมาศึกษาดูงานในพื้นที่แต่

กลับไม่ได้ให้การสนับสนุนงบประมาณแต่ประการใดแม้กระทั่ง ค่าอาหาร และ น้ำดื่ม ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมต้องออกค่าใช้จ่ายเองอีกด้วย

1.5 รัฐบาลควรผลักดันการเกษตรกรรมทางเลือก และแนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง ให้บังเกิดผลอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง โดยจัดการศึกษาให้ความรู้และสนับสนุนการเกษตรกรรมทางเลือกให้ชัดเจนและมากขึ้น ซึ่งคงเป็นที่น่าแปลกใจว่า หากการเกษตรกรรมทางเลือก เป็นแนวทางการทำเกษตรที่ส่งผลดีต่อระบบนิเวศ ทั้ง มวลมนุษย์ สัตว์ ดิน และพืช แล้วทำไมการเกษตรกรรมทางเลือก กลับไม่ได้รับการส่งเสริมเท่าที่ควร ในขณะที่ เกษตรกรรมเชิงเดี่ยวได้รับการส่งเสริมเป็นกระแสหลัก ถึงแม้จะก่อให้เกิดผลผลิตที่นำไปแข่งขันในระดับโลก ได้เป็นผลสำเร็จ แต่เกษตรกรกลับไม่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ขาดทุนในที่สุด ครอบครัวแตกแยก ได้รับอันตรายจากสารพิษ จะถือว่าประเทศไทยประสบความสำเร็จได้อย่างไร ผลกระทบที่ประชาชนชาวไทย จะได้รับจากนโยบาย ที่เน้นการผลิตอาหารเพื่อส่งออก เน้นการเป็นครัวของโลก คือ วิกฤตอาหารในประเทศ กล่าวคือ เมื่อปริมาณสินค้าเกษตร ถูกส่งออกไปมาก ปริมาณสินค้าเกษตรในประเทศลดลง ส่งผลให้ราคาอาหารในประเทศสูงขึ้น ประชาชนที่รายได้น้อยได้ต่ำยอมเดือดร้อน ไม่สามารถจะซื้อหามาบริโภคได้ดั้งเดิม

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมอย่างลึกซึ้ง เป็นรายบุคคล เนื่องจากมีรายละเอียดที่ควรค่าแก่การศึกษาในเชิงลึกอีกมาก ทั้งในเรื่องของ องค์ความรู้ วิธีการเรียนรู้ วิชิตคิด อันจะเป็นตัวอย่างและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อวงการการศึกษาของไทย ผลของการศึกษาดังกล่าวควรได้มีการเผยแพร่ในรูปของสารสนเทศ เพื่อเป็นตัวอย่างของการดำเนินชีวิตของเกษตรกรได้เป็นอย่างดี ทั้งเป็นการกระตุ้นให้สังคมได้ให้ความสำคัญ และสนใจในภูมิปัญญาไทยมากยิ่งขึ้น

2.2 ควรมีการศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยในด้านอื่นๆอีกให้ครบทั้ง 9 ด้าน ผู้วิจัยเชื่อว่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ในแต่ละด้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แนวทางในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับผู้ทรงภูมิปัญญาท่านอื่นๆที่กำลังถ่ายทอดความรู้รวมทั้งหน่วยงานที่กำลังจัดการอบรมหรือถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชน ได้ข้อมูลที่ใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและการจัดการศึกษาร่วมกับครูภูมิปัญญาไทยหรือ ผู้ทรงภูมิปัญญาท่านอื่นๆ